

14/3

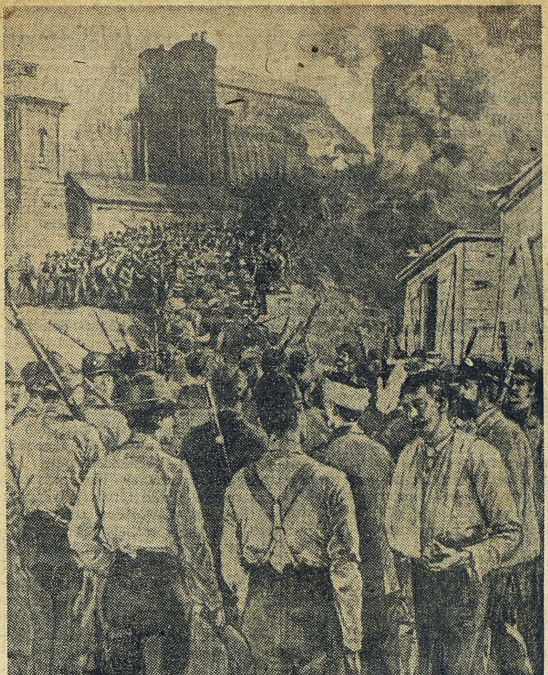
# Amerikansk konservatism i den förgyllda tidsåldern

DET SJÄLVSTÄNDIGA Amerika uppstod och växte sig starkt i hägnet av två nästan enhälligt omfattade ideologiska grundsatser. Den ena innebar att folket skulle styra, att alla sådana politiska privilegier som betecknades genom begrepp som monarki, aristokrati, överhus, rösträttsgraderingar borde undanröjas. Godtagen av alla var visserligen inte denna demokratiska princip från början — män som George Washington och Alexander Hamilton hade föredragit ett mera "engelskt" system, och grundlagsstiftarna sökte begränsa folkstyrelsen genom en konstituerad maktfördelning — men inom kort försvann all opposition, utom den som sammanhängde med slaveriet i Södern, och den allmänna rösträtten blev den självfallna grundvalen för politiken. Den andra grundsatserna var gammalliberalismens laissez-faire; folket skulle styra, men det skulle styra så litet som möjligt, statens huvudmål var rättsordningens upprätthållande, och såsom hörnstenar i rättsordningen betraktades äganderätt, arvsrätt och avtalsfrihet.

Till en början var det inte svårt att förena dessa syften. De självägande jordbrukare som utgjorde massan av befolkningen begärde i regel inga statsingripanden, de tullar som den unga industrin krävde var av måttlig betydelse och framstod här, som på många andra håll, knappast som undantag från den ekonomiska frihetens regel. Den man som förkroppsligade den amerikanska åskådningen för hundra femtio år sedan, Thomas Jefferson, kunde i stark och äkta idealism smälta samman demokrati och laissez-faire; folkets kärna var för honom de fria och självständiga bönderna, som valde duktiga styresmän, men som

framför allt styrde sig själva — fjärran från städer och masspropaganda, fjärran också från det stridande och oroliga Europa och därmed från utrikespolitiska farligheter. Hans efterträdare som demokraternas ledare, Andrew Jackson, måste visserligen som böndernas hövding gripa in mot de finansiella privilegier som började växa fram (nationalbanken och de höga tullarna), men endast i ringa mån var det fråga om en positiv politik, en social reformpolitik, till de fattiga folkgruppernas stöd.

Kombinationen demokrati och laissez-faire möter i ny gestaltning, i, som många ansåg, sin rikaste blomning, under årtiondena efter inbördeskriget, då nordstatsrepublikanerna efter Söderns krossande och slaveriets avskaffande med korta mellanspel behärskade unionen. Det var den tid då järnvägarna utbyggdes, då industrialiseringen helt slog igenom i norr, då exporten började överstiga importen, då de stora förmögenheterna grundlades, då Amerika blev världens rikaste land. Men det var också den tid då en av landets finaste intelligenser, Henry Adams, skildrade demokratin i Washington som en väpnad av likgiltighet, inkompetens och korruption och då Mark Twain i "Den förgyllda tidsåldern" beskrev spekulationerna, konkurserna och svindeln inom den framflytande kapitalismen. Demokrati och laissez-faire härskade, men det började bli tydligt att en av de båda kamraterna måste dö om den andre skulle få leva. Det kunde ofta synas som om demokratin skulle bli besegrad, som om den skulle förvandlas till en maskerad, där de som uppträdde som folkets tribuner i realiteten var kapitalets advokater. Men utvecklingen blev den motsatta; den långa strid



Pinkerton-detectiver mot strejkande i Homestead 1892.

den varit från William Bryan till Franklin Roosevelt har i det väsentliga blivit en demokratis seger över laissez-faire.

Att den förgyllda tidsåldern (omkring 1866—1900) kunde förena formell folkstyrelse med en så total respekt för en ekonomisk frihet som i verkligheten innebar ett system av ekonomiska privilegier måste ses mot bakgrunden av många förhållanden: den traditionella åskådning som levde kvar under ändrade betingelser, den i det hela stigande levnadsstandard, ankomsten av fattiga, anspråkslösa, lättleda och politiskt likgiltiga immigranter från Europa, de rikas förmåga att påverka opinionen. Våldsam opposition saknades inte, den framträdde bland västerns skuldsatta bönder likaväl som bland arbetarna i öster, men först omkring sekelskiftet blev

den en kraft som steg för steg omvandlat amerikansk politik.

\*

En amerikansk forskare, Robert G. McCloskey, har i en nyss utkommen bok givit en utmärkt framställning av den tongivande åskådningen under denna tidsålder (*American Conservatism in the Age of Enterprise*, Harvard University Press, \$ 3.25). Som representativa uttolkare väljer han sociologen William Graham Sumner (professor vid Yale 1872—1910), juristen Stephen J. Field (medlem av högsta domstolen 1863—1897) och stål-magnaten Andrew Carnegie (1837—1919), känd för sin rikedom, sin sentimentalt kapitalistiska propaganda och sina enorma donationer till välgörenhet och vetenskap.

Utmärkande för denna konservatism, eller om man så vill denna extrema gammalliberalism, är inriktningen på det materiella. Ordet frihet hade vid tiden för självständighetsförklaringen främst betydelse religiös och allmänt personlig frihet jämte politisk likställighet; nu blev den ekonomiska synpunkten avgörande, och frihet blev rätt att göra affärer, att förhandla och avtala utan några som helst inskränkningar i författningar och lagar. Ordet rätt hade inneburit legal jämlikhet; nu kom det att i första rummet beteckna "den naturliga rätten" för den enskilde att förfoga över sina tillgångar utan begränsning, med staten som väktare av det vunna. I högsta domstolens utslag omkring sekelskiftet finner man de precisaste uttrycken för dessa läror. Arbetstidslagar förklarades ogiltiga under hänvisning till att de ingrep "i en individs allmänna rätt till personlig frihet och befogenhet att fritt träffa avtal i fråga om sin egen arbetskraft"; de författningsändringar som i samband med inbördeskriget antagits för att skydda negrernas rättigheter blev i domstolarnas hand utan betydelse för detta ändamål och i stället garantier för bolagens möjligheter att fritt anställa arbetskraft och genom avtal med statliga myndigheter skaffa sig privilegier och monopol.

Denna ekonomiska frihetslära förgylldes under inflytande av Darwin och Spencer med en elitteori. De som lyckades bäst i kampen för tillvaron var de bästa, ty de var mest skickade att främja den ekonomiska expansionen. Industrikaptenerna var, även om det inte alltid förstods av mängden, moralens riddare, ty att öka produktionen var det väsentliga i mänsklig strävan. Att beskära deras handlingsfrihet var ett brott mot naturens lagar och därmed i grunden mot Guds avsikter, det var också att bromsa framste-

get. Så uppstod ett slags privat-ekonomisk imperialism, som visserligen framträdde även i Europa, men som där till stor del ersattes dels av en politisk elitteori (riktad mot kraven på allmän rösträtt), dels av den genom tävlan med andra stater stimulerade nationalismen.

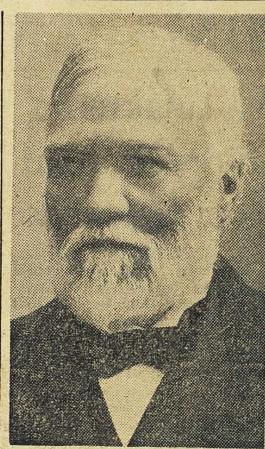
Mot demokratin riktade sig inte direkt denna ideologi för företagare. Men hela tendensen var att göra politiken, och därmed folkstyrelsen, till ett litet område i skymundan, medan det stora fältet, där man stred, segrade och vann makt, skulle förbehållas ekonomin. Följdriktigt genomförd skulle läran ha lett till en fiktiv demokrati, där folkrepresentanterna på sina talarstolar ordade om människornas rätt till frihet och lycka, men i utskottsrummen gav koncessioner mot kontant ersättning — och i åtskilliga delstater och städer var man inte långt ifrån det idealet.

Andrew Carnegies livsfilosofi är kanske det mest egenartade uttrycket för dessa strömningar. Motsättningen mellan lära och liv var påtaglig: Carnegie fanatiserade om ett liv i läsning och stillhet, men levde i börsspekulationer, han skrev vackert om arbetarnas föreningsrätt, men krossade den stora strejken i

Homestead 1892 (som främst gällde föreningsrätten) med strejkbrytare och Pinkertondektiver. Det besynnerligaste hos denne man är dock själva åskådningen. Man borde, som han själv gjort, börja fattig för att vänja sig vid försaker och hårt arbete; Carnegie instämde helt i president Garfields ord att "det rikaste arv en ung man kan födas till är fattigdom". Sedan skulle en duktig karl bli rik; därmed fick han utrymme för sin personlighet samtidigt som han tjänade samhället. Och

slutligen skulle han, helst före sin död, ge bort sina pengar; "att dö rik är att dö vanrad". Ty den rike och utvalde kunde bättre än staten bedöma hur hans pengar borde användas.

Det är inte mycket glans och glädje över denna miljö, med dess förening av puritanism, dyrkan av arbetet och moraliserande profithunger. I de europeiska länderna fanns motviker, som här saknades: aristokratiska traditioner med känsla för bragder, bekvämlighet och förnäm lättja, ämbetsmännens,



Andrew Carnegie

militärens och de lärdas prestige, en flora av bisarra och eggande idéer. Det är en stor ödslighet över det slutande 1800-talets Amerika, trots tävlan, maskinerna och rikedomerna.

\*

Den åskådning som här schematiskt antytts är besegrad, men den har inte försvunnit. Man kan i dagens Amerika, långt mer än i dagens Europa, möta den underliga föreningen av en demokratisk tro, som smakar söndagsskola, och hård ekonomisk individualism med elitföreläsningar som garnering. I ännu långt högre grad har den förgyllda tidsåldern aktuell betydelse som stöd för anti-amerikansk europeisk ideologi. Hur många okunniga "bildade" européer ser inte USA i dag som det var för femtio år sedan?

HERBERT TINGSTEN